

Liturgiens betydning og værdi

Af Henrik Højlund, valgmenighedspræst
og gæstelærer i liturgik på Menighedsfakultetet

henrik@aarhusbykirke.dk

Resume

Artiklen begrundes, hvorfor gudstjenestens liturgi er en offentlig tjeneste. En gudstjeneste må ikke være præget af hemmelighedskræmmeri, men et mødested mellem Gud og mennesker. I liturgien fejres mysteriet – Kristus-hemmeligheden. Der sondres mellem mysterium og mystik. Gudstjenesten skal også være anderledes, end hvad mennesker ellers møder i deres moderne tid og sammenhæng. Gudstjenesten bør være både søgerorienteret og gudsorienteret og således udadvendt og opadvendt.

Keywords

Liturgi – gudstjeneste – mysteriet – modernismekritik

Indledning

Lad os starte med selve ordet liturgi. Det kommer af to græske ord, som til sammen lyder: Leitourgia. Det første hedder leitos og kan oversættes: ”det, der angår folket”. Det andet hedder ergos, som betyder handling, arbejde, tjeneste. Det svarer til det Bent Flemming Nielsen skriver i sin liturghistoriske bog, *Den første dag i ugen*, hvor ordet liturgi i bredere mening blev brugt ”i græsk kulturel sammenhæng udenfor Biblen om de tjenester, som borgere måtte påtage sig til gavn for den brede befolkning, herunder også kultisk aktivitet i form af ofring til guderne”.¹ Altså kort sagt en offentlig handling, en offentlig tjeneste i modsætning til en hemmelig tjeneste for de få indviede, for den eksklusive gruppe. Det sidste var praksis i mange religiøse sammenhænge på Det Nye Testaments tid.

Liturgien er offentlig for alle

Det er dermed en første, lille, men vigtig pointe, vi kan udlede af selve ordet liturgi: Det er ikke for de få indviede, men for de mange, for alle der måtte have lyst til at være med. Og det hænger selvfølgelig sammen med noget fundamentalt teologisk: Kristendommen forkynder ikke Gud og tro for en eksklusiv kreds af indviede, udvalgte. Kristendommen proklamerer Guds virkelighed for alle, med eller uden tro, jf. Paulus’ tale på Areopagos i Athen: ”Det, I således ærer uden at kende det, det forkynder jeg jer. Gud, som har skabt verden med alt, hvad den rummer, og som er Herre over himmel og jord, bor ikke i templer bygget af hænder. .... Det er ham, der giver alle liv og ånde og alle ting; og af ét menneske har han skabt alle folk og ladet dem bosætte sig overalt på jorden og fastsat bestemte tider og grænser for, hvor de skal bo – for at de skulle søge Gud, om de kunne famle sig frem og finde ham, som dog ikke er langt borte fra en eneste af os. For i ham lever vi, ånder vi og er vi, som også nogle af jeres digtere har sagt: ›Vi er også af hans slægt.‹” (ApG 17:23-28).

Peter Halldorf siger det således i bogen *Drik dybt af Ånden*: ”Det græske ord leitourgia, som forekommer flere steder i Det Nye Testamente, angiver den kristne gudstjenestes karakter. Ordet betyder oprindeligt ”offentlig tjeneste”, og ved at kirken tidligt anvendte dette begreb som betegnelse for sin gudstjeneste, bliver det tydeligt, at enhver gudstjeneste fejres for verdens og for menneskehedens skyld. De kristne mødes ikke til private seancer til egen opbyggelse. Deres gudstjeneste præges ikke af hemmelighedskræmmeri. Den fejres åbent og offentligt, og dens virkning strækker sig længere ud end blot til dem, der er til stede i kirkerummet. Når menigheden er samlet omkring Herrens bord og ”aflægger alle jordiske bekymringer”, som det hedder i en af nadverbønnerne fra oldkirken, interesserer den sig ikke kun for sin egen åndelighed – den står ved selve kilden til den fornyelse, som hele skaberværket rækker ud efter.”²

Liturgien er mødested mellem Gud og mennesker

Derefter fortsætter Peter Halldorf: ”Gudstjenesten bliver derfor aldrig blot et ”møde”, hvor kristne kommer sammen under hyggelige former for at synge, bede og lytte til gode betragtninger. Gudstjenesten er det sted og den ”handling”, hvor Gud åbenbarer sig, og Kristus vinder skikkelse.

¹ Bent Flemming Nielsen, *På den første dag i ugen*, (København: Eksistensen 2017), 26.

² Peter Halldorf, *Drik dybt af Ånden*, (Helsingør: Forlaget Boedal 2003), 197.

Ved Ånden trækkes den gudstjenestefejrende menighed ind i Jesu liv og dermed ind i Treenighedens svimlende dans. I gudstjenesten får guddommeliggørelsen sit klareste udtryk, her forvandles mennesket til Guds lighed, så det kan træde frem for verden som et ”nyt menneske”, en Kristusduft af liv til liv”.³

Deri ligger en anden vigtig pointe med liturgien: Liturgien, gudstjenesten er mødestedet mellem Gud og mennesker. Gudstjenesten peger ikke pædagogisk hen på mødestedet mellem Gud og mennesker, som noget der findes et andet sted. Gudstjeneste er ikke blot en pædagogisk ramme om det egentlige - frembringelsen af den rette forståelse af eller stemning i forholdet mellem Gud og mennesker, primært tilvejebragt gennem forkyndelsen. I liturgien *sker* det. Lige der er vi sammen med Herren. Hvert led i liturgien skal bære denne mening af nutid, nærvær, hændelse med totalforankring i frelsesbegivenhederne, som bringes nær. Eller vi bringes nær til dem, gudstjenestens liturgi bringer os ind i dem.

Gudstjenesten er på en måde virkeliggørelsen af det, Jesus sagde: Hvor to eller tre er forsamlet i mit navn, er jeg til stede midt iblandt dem. I gudstjenesten fejrer vi vores genfundne barnekår hos Gud. Vi fester for det. Vi fester for det genfundne liv, det evige liv, som er vores døgnnet rundt, ugen igennem. Men nu, i gudstjenesten, fejrer vi det. Ligesom vi fra tid til anden fester for det liv, der hele tiden er vores, når vi for eksempel fejrer fødselsdag.

Det er, som Peter Halldorf siger det i *Det hellige år*: ”Vi bliver det, vi tror, når vi fejrer vores tro”.⁴ Gudstjenesten er ikke bare refererende – som når vi holder rosende mindeord over en afdød – den er skabende. Den er nutid.

Alt det her hænger sammen med noget, man også kan kalde for gudstjenestens ”eukaristiske tid”. Altså en form for tidsophævelse i gudstjenesten. Fremtid, fortid og nutid i ét nu. Evigheden i tiden og tiden i Evigheden. Gudstjenestens nu-dimension. Mødet med Gud nu. I stedet for alene at være kundskabsmeddelelse med tanke på resten af ugen. Ligesom vi heller ikke tager til en fest for at få noget med os til resten af ugen. Vi glæder os til festens nutid, det sker lige der, og kun der. Det er også det, der ligger i udtrykket: at vi *fejrer* gudstjeneste eller: højmesse. Vi fejrer, vi fester lige nu.

Deltagelse i mysteriet – Kristus-hemmeligheden

I oldkirken talte man om, at man ”fejrede mysterierne”. Hvad mente de med det? ”Mysteriet” kender vi fra Det Nye Testamente: det græske ord ”mysterion” oversat med ”hemmelighed”. ”Kristus-hemmeligheden”, ”evangeliets hemmelighed” (Kol 4,3, Ef, 3,4 og 6,19). Det handler om frelsesbegivenhederne eller: frelsens hemmelighed/mysterium, som er Kristus selv, altså Kristus-mysteriet. Man fejrede ikke bare mindet, man deltog i mysteriet. Man blev en del af det. Man blev i gudstjenestens nu gjort delagtig i det, der skete, da Kristus døde og opstod. Det flugter helt med det,

---

³ Ibid. 197.

⁴ Peter Halldorf, *Det hellige år*, (Frederiksværk: Forlaget Boedal 2013), 264.

man kaldte sakramenterne i oldkirken og i dag stadigvæk i den ortodokse kirke: ”mysterier”. Sakramentets mysterium er blandt andet, at man gennem det overskrider tid og rum.

En lille vigtig sidebemærkning i denne sammenhæng: Det er vigtigt at skelne mellem mystik og mysterier. I dag handler brugen af ordet ”mystik” mere om den enkeltes egen åndelige, spirituelle erfaring. Og dér bliver erfaringsdimensionen definerende for gudsforholdets virkelighed. Men ”mysteriet” er knyttet til en fælles overskridelse af tid og rum. Og det kommer til os *udefra*, jf. Halldorf i sin bog *Det hellige år*: ”Dette mysterium åbner sig for os og *bryder ind* i tid og rum, når vi fejrer det”. Og: ”Når vi under gudstjenesten bærer brød og vin frem i eukaristien, viser det i en nøddeskal, hvad hele livet sigter mod: at modtage livet som en gave fra Gud...”⁵

På baggrund af alt dette er det ikke mærkeligt, at Peter Halldorf skriver som han gør i *Drik dybt af Ånden*: ”Jeg bliver mere og mere overbevist om, at der, hvor en åndeligt vital og levende gudstjeneste bliver fejret, behøves der ikke så meget mere i en menighed. Alt andet får sin naturlige plads og funktion, når gudstjenesten er den sprudlende kilde i menigheden, det bæger, som flyder over af fornyelse til alle andre aktiviteter. (...) Adskillige troskriser og megen sjælesorg forebygges i menigheder med en levende gudstjeneste. Der er en sammenhæng mellem det at holde sin tro i live og gå i kirke, som i vores tid ofte bliver overset. Når det gælder det åndelige livs overlevelse, er gudstjenesten faktisk endnu vigtigere end den personlige andagt. Det Åndens nærvær, som udfolder sig, når ”to eller tre kommer sammen”, det tilfører troen, en styrke og næring, som man sjældent får, når man er alene.”⁶ Kort sagt: Gudstjenesten har alt i alt enorm betydning for hver og én i menigheden.

Gudstjenesten som modernitetskritik

Knut Alfsvåg har skrevet en fin lille bog om gudstjenesten, *Liturgien som modernitetskritik*, hvor han udvider perspektivet for gudstjenestens betydning, så den også får karakter af at være en modrøst til tidens tendens til at lade al virkelighed være bestemt og styret fra neden, fra mennesket selv.

En hovedpointe i bogen er, at gudstjenestens målsætning er at få os til at forstå, at alt er givet af Gud, og mennesket er modtagende. Mennesket står gennem livet i dets helhed – og ikke blot i særlige øjeblikke, særlige steder (gudstjenesten, sakramenterne) – modtagende overfor Gud. Derved bliver gudstjenesten til modernitetskritik. Gudstjenesten betyder ”reetablering af troens blik”, fremfor modernitetens blik, som ser alt nedefra, fra menneskets perspektiv.⁷ Pointen skal ses i sammenhæng med Alfsvågs opgør med det, man kalder *Via Moderna*, altså udviklingen frem mod Kant, hvor det kulminerer med den tanke, at tyngdepunktet i al erkendelse, også troserkendelse, ligger i mennesket. Vejen fra Descartes frem til Kant betyder, at gudsforholdet finder sin base primært i mennesket, i menneskets sprog, erkendelse og erfaring. Dermed er mennesket ikke helt og holdent modtagende i forhold til Gud, men på en måde lige så meget givende. Dette får jo indflydelse på synet på gudstjenesten, som derved bliver et sted, som leverer kundskab til livsmestring og livstolkning.

---

⁵ Ibid. 250 og 265.

⁶ Peter Halldorf, *Drik dybt af Ånden*, (Helsinge: Forlaget Boedal 2003), 197f.

⁷ Knut Alfsvåg, *Liturgien som modernitetskritik*, FBB's skriftserie om teologi og kirke, nummer 4, (Råde: FBB 2016), 15.

Prædikenen bliver dermed det allervigtigste, for liturgien er jo bare gentagelse, der ikkebringer noget nyt, noget oplysende.

Dette har også konsekvenser for fx nadverfejringen. Hvis man forstår alt nedefra, fra menneskets tankeverden – som bliver den eneste sikre realitet – betyder det, at nadveren bliver et symbolsk måltid, som alene i kraft af menneskets erkendelse og følelse får betydning. I stedet for, at nadverens brød og vin i sig selv, inden mennesket modtager det, helt og fuldt er det, det siges at være. Det sidste kan kun gøres gældende, når Gud altid er der forud for os som den givende og vi som de modtagende.

Alfsvåg er ikke i tvivl om, at gudstjenesten må finde sted i modernitetens kontekst, men den må ikke helt og holdent lade sig dirigere eller definere af moderniteten. Det fører mig til et andet aspekt ved liturgiens betydning og værdi, nemlig forholdet mellem det man kan kalde det udadvendte og det opadvendte i liturgien. Hvor meget skal man tilpasse liturgien til tiden, til tidens mennesker, til moderniteten, til ”markedet”? I alt det, jeg har skrevet indtil nu, er der lagt op til, at gudstjenesten skal være meget mere og andet end rent markedstilpasset. Den skal jo i den grad have det opadvendte med sig, i hele dens udtryk og form - for at fremhæve gudstjenestens Guds-møde, nu-dimensionen, den eukaristiske dimension, deltagelsen i mysteriet. Derved bliver gudstjenesten altså ikke kun et tidstilpasset pædagogisk middel til at fremme forståelsen af Gud. Men samtidig skal gudstjenesten jo ikke forsvinde helt ind i et lukket rum, et eksklusivt rum for de få indviede. Jf. betydningen af ordet liturgi: ”offentlig tjeneste”. Der er altså tale om en meget vigtig balancegang.

Liturgiens dobbelthed

Liturgien skal have både det søgerorienterede og det gudsorienterede i sig. Og det gudsorienterede skal efter min mening være det primære, jf. endnu en god pointe hos Halldorf, når han hævder, at den gudsorienterede gudstjeneste også bliver søgerorienteret: ”Jo mere dens fokus er Gud, den Treenige, desto mere skabes der i gudstjenesten den atmosfære, som vækker troen og kalder bønner frem, også hos det søgende menneske (...) Når Gud fejres, bliver gudstjenesten vendt udad – den berører mennesker, som kommer til stede, også selvom de aldrig før har været i en kirke”.⁸

Man kan spørge retorisk; betyder det ikke dermed, at vi skal fastholde den gængse, velprøvede liturgi i stedet for at springe ud i for meget forandring, som lugter af forsøget på at tilpasse sig nutiden? Jeg tror ikke, det er så enkelt.

Der er en god pointe i, at der i den velprøvede liturgi, med lange rødder bagud, er noget tidløst. Man indfanger i den velkendte, traditionelle liturgi en slags forening af fortid, fremtid og nutid. Det er ikke blot kirkerummet, der – i de fleste tilfælde – med sin tydelige alderdom minder om kristendommens dybe, historiske rødder, men også gudstjenesteformen, når den er tydeligst præget af linjen bagud, traditionen. Vi bliver mindet om, at Gud ikke findes på vores præmisser, på tidens præmisser. Gud har været der længe før os. Det giver utvivlsomt gudstjenestedeltagerne en følelse af Gud som noget ophøjet og gådefuldt, og det er ikke den ringeste fornemmelse, man kan have af Gud.

---

⁸ Peter Halldorf, *Drik dybt af Ånden*, (Helsing: Forlaget Boedal 2003), 200.

Men det er samtidig så fjernt fra dagligdagens sprog, at det også kan betyde en adskillelse mellem Gud og hverdagsliv. Gud forbliver i det højtidelige gudstjenesterum. Dér og kun der er man på en måde i forbindelse med ham. På en lidt paradoksal måde kan det medføre, at man bevarer en slags kontrol med Gud. Man holder ham så at sige i snor i de ubegribelige ritualord, mens man pænt må ”vente indenfor”, når man begiver sig ud i den daglige *business*. Bag det er der en risiko for, at der kan gå hen og blive noget stillestående, næsten museumsagtigt med troen. Liturgien bliver en slags rituel handling, der signalerer, at troen er noget, vi har i det rituelle rum, gudsforholdet sikrer vi i liturgiens rum, når vi bare følger liturgiens forskrifter ordentligt og pænt.

Når en ikke alt for gudstjenestevant dansker deltager i en højmesse søndag formiddag og lytter til ritualets og salmernes til tider noget arkaiske sprog, når han synger med på en halvuforståelig salme af Grundtvig og lytter til menighedens liturgiske dialog med præsten i nadverritualet – ”hosianna i det højeste” – så sidder han der måske med en vis ambivalens. En følelse af, at ordenes uforståelighed på den ene side skaber en forbindelse til det uforståelige ”mere mellem himmel og jord”, som han ligesom næsten enhver anden dansker har som sin trosbekendelse. Men på den anden side er der måske lige så meget en følelse af noget verdens- og livsfjernt i det hele, som alt i alt frister med at holde Gud ud i en strakt arm og ikke blande ham ind i hverdagens liv og levned. Med andre ord: Liturgien kan også med god grund fornyes sprogligt, musikalsk og formmæssigt.

Jeg tror også, at én af nøglerne til at fastholde både det opadvendte og udadvendte ligger i liturgiens tilgang til liturgien, uanset liturgiens nok så forskellige former. Sagt meget kort og enkelt: Liturgen skal gå ind i liturgien med lidenskab, med nu-dimensionens lidenskab. Altså: ’Lige nu siger eller synger jeg til jer, kære menighed: Herren være med jer, og jeg mener det. Jeg synger ikke disse ord, fordi det står i bogen, at jeg skal. Jeg synger dem, fordi jeg virkelig ønsker at hilse jer med disse ord...’

Mange liturger har efter min fornemmelse et alt for ambivalent forhold til liturgien, til en klassisk dansk højmesse. Man følger bogen, men kun dér, hvor man ind imellem liturgiens faste led selv finder på at tilføje lidt med egne ord, for eksempel lidt forklarende – kun dér er man rigtig sig selv, rigtig til stede og drager ligesom menigheden ind i nuet. Kun dér i sine egne ledsagende ord – og dermed i særdeleshed i prædikenen – henvender man sig for alvor til menigheden i et ægte, autentisk nu. Liturgen skal tage liturgien på sig, lige så naturligt som han tager præstekjole, stola, messehagel på sig.

Samtidig er det vigtigt, at alle deltagere i gudstjenesten i en vis forstand opfatter og oplever sig selv som liturger. Alle er i en vis forstand præster. Det handler om en gudstjeneste, der på den ene eller den anden måde fremmer en menigheds engagement. Lige fra menighedens mindste gensvar i liturgien - ”Herren være med jer - og Herren være med dig/med din ånd” – til, at folk i menigheden deltager med tekstlæsning, kirkebøn, musikledsagelse, nadveruddeling osv.

Afrunding

Lad mig slutte med et citat af tidligere leder af pastoralseminariet i København, Mogens Lindhardt, som giver en god opsummering af gudstjenestens betydning og værdi: ”Gudstjeneste er eksistensaflastning”.⁹

Der er en hvile i ritualerne. En hvile fra at det med Gud helst skal føles som noget, for ellers er der ikke noget. Det er ikke så få, der netop døjer med manglen på følelsen af Gud, som finder hvile i at læne sig op ad noget udenfor dem selv, udenfor følelserne, nemlig gudstjenestens faste, gentagende ritualer. Liturgien rummer en ritual-kraft, som kan bære et troende-tvivlende menneske på lange strækninger. Liturgien kan skabe en slags ro i sindet, når troens følelser ikke blusser - når der er stille på linjen. Gudstjeneste er trosaflastning.

---

⁹ Har citatet fra en, jeg hørte gengive det mundtligt.